

Pseudo-művek eredetiségének vizsgálata.
Esettanulmány a tartalmi vizsgálat lehetőségeire
az arab filozófiai irodalomban

Bevezetés

Hol a határ az eredeti, és a hamis közt? – tesszük fel a kérdést, valahányszor bizonytalan eredetű információval találkozunk. A hamisítások majdhogynem egyidősek a szerzői tekintéllyel,¹ így kortól és kultúrától függetlenül látunk rá példákat, különösen a jelenkorban.² Nem csoda, hogy nem volt ez másként a középkori iszlám kultúrájában sem.³

Az alábbi tanulmányban az eredetiségvizsgálat problémáját járom körül az arab filozófiai szövegek korpuszában.⁴ A kérdés talán az Avicenna szakirodalomban kapta a legnagyobb figyelmet:⁵ Dimitri Gutas úttörő munkája, az *Avicenna and the Aristotelian Tradition* második kiadása az az alapmunka, amely összefoglalja és elkülöníti az Avicennának tulajdonított műveket, az autentikusakat és a bizonytalanokat egyaránt.⁶ Az avicennai pseudo korpusz kérdésével Gutas mellett David Reisman is foglalkozott. Ő volt az, aki először a pseudoepigráfia terminológiai kérdéseit tisztázta, majd metodológiai megfigyeléseit egy bizonyos szövegre alkalmazta is.⁷ Munkájában a következő hamisítástípusokat jelöli meg: a pseudoepigráfia, hamisítás (*forgery*), meghamisítás (*falsification*), s végül a plagizáció (*plagization*).

¹ Anthony GRAFTON (1990), *Forgers and Critics. Creativity and Duplicity in Western Scholarship*, London, Collins & Brown. 8.

² Gondoljuk a „fake news”-ra, mint kommunikációs stratégiára.

³ Richard Nelson FRYE (1974), *Islamic Book Forgeries from Iran*. In Richard GRAMLICH (ed.), *Islamwissenschaftliche Abhandlungen Fritz Meier zum sechzigsten Geburtstag*, Wiesbaden, 107–109.

⁴ Ez a vállalkozás tulajdonképpen egy bevezető tanulmány a készülő monográfiámhoz, az *al-Masā'il al-ḥikmīya* című avicennai mű eredetiségének vizsgálatához.

⁵ Dimitri GUTAS (2010), *The Study of Avicenna. Status Questionie atque agenda*, *Documenti e Studi sulla Tradizione Filosofica Medievale*, 21, 45–69.

⁶ Dimitri GUTAS (2014), *Avicenna and the Aristotelian Tradition*, Leiden–Boston, Brill.

⁷ David REISMAN (2004), *The Pseudo-Avicennan Corpus I*. In John MCGINNIS, David REISMAN (eds.), *Interpreting Avicenna: Science and Philosophy in Medieval Islam. Proceedings of the Second Conference of the Avicenna Study Group*, Leiden–Boston, Brill, 3–21.; David REISMAN (2010), *The Ps.-Avicenna Corpus II: The Šūfistic Turn*, *Documenti e studi sulla tradizione filosofica medievale*, 243–259.

Véleménye szerint az alapvető különbség a pszeudoepigráfia és a hamisítás között a szándékban ragadható meg: míg utóbbi egy szándékos cselekedet, előbbi inkább egy későbbi másolói, vagy egyéb hiba eredménye. A meghamisítás (*falsification*) egy eredeti szöveg olyan változtatása, amely lényegileg változtat a szerző mondanivalóján, míg plagizáció az, amikor valaki egy más szerző munkáját vagy annak egy részét tulajdonítja magáénak. A hamisítás ennek ellenkezője, miszerint valaki a saját munkáját tulajdonítja szánt szándékkal másnak.⁸

A négy fajta közül a hamisítás, a meghamisítás és a pszeudoepigráfia a legjellemzőbb vagy leggyakoribb. Ezen típusok vizsgálata különböző módszerekkel történhet: a klasszikus értelemben vett filológiai eszköztár, illetve a digitális bölcsészet adta lehetőségek, úgymint a stílusvizsgálat, azaz a stilometria.⁹

A filológiai módszer általános szokása szerint belső és külső evidenciákat használ fel:¹⁰ belső evidenciák alatt azokat az adatokat értjük, amelyek magában a szövegben találhatóak, míg külső evidenciák alatt azokat, amelyek a kézirat hagyományban, kodikológiai, papirológiai adatokban, bio- és bibliográfiai adatokban, illetve más művekben való hivatkozásokban jelennek meg. A belső evidenciák tehát az adott szöveg terminusait, jellegzetességeit jelentik, egyszóval a stílust is.

Jóllehet egy szerző stílusáról lehet intuitív fogalmunk, ezt a szubjektív véleményt azonban nagyon nehéz egzakt módon vizsgálni, még inkább igazolni. Különösen, mivel már annak meghatározása is nehéz, hogy mit is értünk pontosan stílus alatt. Bizonyos szófordulatok, mondatszerkezetek gyakori előfordulását? Bizonyos terminuskészlet megjelenését? Továbbá, amint azt már fentebb említettük, egy-egy szerző könnyűszerrel írhat több stílusban akár egy műfajon belül is, nem is beszélve arról, hogy a műfajok befolyásolhatják a stílus megválasztását is.

Ebben a tekintetben a modern számítástechnikai eszközök egy újabb megközelítésre, nevezetesen a stilometriára is lehetőséget adnak. Ezen gyűjtőfogalom alá immár több technika is tartozik. A legegyszerűbb és a legelérhetőbb formája az úgynevezett „szózsák” módszeren alapul: egy program összeszámolja az adott szövegben szereplő szavakat, és azokból az átlaghoz képest egy előfordulási rátát; majd ezen rátákból vektorokat képez. A különböző vektortávolságok meglepően jó eredménnyel csoportosítják

⁸ REISMAN 2004:6–7.

⁹ A stilometria kapcsán nagy köszönettel tartozom dr. Mészáros Tamásnak, a BME-MIT docensének, aki hasznos tanácsokkal látott el, valamint időt nem spórolva átolvasta ezen tanulmány vázlatát, és felhívta a figyelmemet a pontatlanságokra. Minden fennmaradt hibáért engem terhel a felelősség.

¹⁰ REISMAN 2004:12.

egymás mellé az azonos szerzőségű műveket. Ebben a vizsgálatban a nagy számban előforduló szavak, mint a kötőszavak, létigék, tagadószavak használatának átlaga egész jó hányadossal tükrözi egy-egy szerző stílusát. Ennek a módszernek azonban megvannak a határai; a műfajtól és a nyelvtől is függ az, hogy melyik számítási algoritmus adja ki a legbiztosabb eredményt. Mindenesetre egy olyan szempontot is meg tud világítani, amely a filológus szemét elkerüli, így ebben a minőségében jó kiegészítése lehet a hagyományos filológiai módszereknek.

Az Avicenna-szakirodalomban vannak olyan kutatók, akik a klasszikus értelemben vett tartalmi vizsgálatot követik.¹¹ Dimitri Gutas egyértelműen ezt a módszert tartja a leggyengébb eszköznek az eredetiség kérdésében.¹² David Reisman, amint azt alább látni fogjuk, nem hagyja figyelmen kívül a belső evidenciákat sem, és ad némi támpontot ezen oldal vizsgálatára is.

Az alábbiakban tehát egy módszertani esettanulmányban az eredetiségvizsgálat nehézségeit fogjuk bemutatni. Ezen belül is a belső evidenciákra, azaz kizárólagosan a szövegre összpontosítva a talán legnagyobb kihívást jelentő tartalmi és stílusvizsgálatot fogjuk elvégezni. Az az alapelv, hogy minél több az információ, annál jobb eséllyel tudunk jó döntést hozni: így, a klasszikus értelemben vett filológiai módszereket a stilometriával egészítjük ki.

A cikk első felében az eredetiségvizsgálatról általánosságban lesz szó, majd ezt követően térünk át egy pszeudo-avicennai mű, az *Iṭbāt al-nu-buwwāt* elemzésére.

A módszertani megközelítések lehetőségei

A következőkben röviden összefoglaljuk a külső és belső evidenciák vizsgálatának jelentőségét az autenticitás alátámasztására.

Külső evidenciák

Külső evidenciák alatt értjük mindazon adatokat, amelyek nem a szövegből önmagából származnak: a szöveghagyomány azon részét tehát, amely nem a már kritikai igénnyel kiadott szöveg. A variánsokhoz kapcsolódó kodikológiai és papiroológiai adatok, a különböző kéziratok provenienciái mind ebbe a kategóriába tartoznak. A klasszikus értelemben vett filológiai eszköztár mellett minden más forrás, legyen az például irodalmi vagy régészeti, ezt a halmazt bővíti. Szükségtelen hangsúlyozni, hogy a rendelkezésre

¹¹ Meryem SEBTI (2012), La question de l'authenticité de l'Épître des États de l'âme (Risāla fī aḥwāl al-naḥs) d'Avicenne, *Studia Graeco-Arabica*, 2, 331–354.

¹² GUTAS 2014:390–391.

álló kéziratok papirológiai és kodikológiai hitelességének megállapítása, majd a stemma felállítása szükségszerű feltétele minden eredetiségvizsgálatnak.

A kolofónok és a margináliák, vagy a tulajdoni pecsétek és bejegyzések további, számos értékes információt adhatnak a mű hagyományozásáról. Ezek jelenléte azonban egyáltalán nem szükségszerű; sőt, tulajdonképpen szerencsés esetnek mondható, ha ilyen információk is a rendelkezésére állnak a kutatónak. Jóllehet ezen adatok elsődleges forrásai a mű datálásnak, még megjelenésük esetében sem zárható ki a hamisítás lehetősége. Ha a hamisító hamisítani akar, az egyik legkézenfekvőbb elcsalt evidencia maga a kolofón hamisítása. Erre jó példa, az állítólagosan 'Umar Ḥajjām kezével másolt Avicenna traktátus, amelyet Richard Nelson Frye idéz.¹³ A kolofón hamisságának megállapításához a lehető legszélesebb körű vizsgálatra van szükség: kiszűrni azonban csak akkor lehet, ha más evidenciák egyértelműen kizárják a hitelesség lehetőségét.

Pontosan az efféle buktatókat kiküszöbölendő, a korabeli egyéb írott források sokat segítenek: ezek alatt elsősorban közvetlenül a műre vonatkozó referenciákat kell érteni, amelyek megjelennek különböző doxológiai vagy történeti munkákban, vagy esetleg idézetként szerepelnek hasonló művekben. Dimitri Gutas hívta fel a figyelmet a középkori könyvjegyzékek jelentőségére, amely tiszta forrást nyújt arra vonatkozóan, hogy mely művek lehettek az adott szerző látóterében.

Összegezve: az úgynevezett külső evidenciák esetében is érvényesnek tartjuk azon megállapítást, hogy minél több adat áll rendelkezésünkre, annál jobb helyzetben vagyunk az eredetiség kérdésének eldöntésében. Mivel a tudatosan elkövetett hamisítási próbálkozások eredetinek akarnak látszani, igen nehéz helyzetben vagyunk a bizonytalan esetekben, hiszen lehetőség szerint sok minden történhetett. Módszertanilag az a leghálásabb eset, amikor olyan evidenciát találunk, amely egyértelműen kizárja az eredetiséget.

Belső evidenciák

Belső evidenciák alatt tehát magából a szövegből származó adatokat értjük. Ezen halmaz magában foglalja a stílust és tudományos művekben nagy hangsúllyal a tartalmat is. A stílus azonban nagyon tág fogalom: alá tartozik a szókészlet, a szintaktikai jellegzetességek, voltaképpen mindaz, ami magát a szerző nyelvezetét építi fel.

Tartalom alatt pedig egyértelműen azon tanokat értjük, amelyeket a szerző az adott műben képvisel. Amennyiben tudományos, nem pedig irodalmi művekre irányítjuk a figyelmünket, úgy a tartalmi vizsgálatnak van létjogo-

¹³ FRYE 1974:108.

sultsága. A tartalmi vizsgálat próbája a fentebb már többször említett probléma, vagyis, hogy nagyon nehéz meghúzni a határt az eredeti innováció és a hamisítás között különösen, ha a különbség szubtilis. Amennyiben banálian nagy tartalmi eltérés tapasztalható, nyilvánvalóan nem vetődik fel a hamisítás kérdése, de az apró változások nagyon nehezen kategorizálhatók: elég csupán arra gondolni, hogy egy szerző élete során akár többször is változtathatta véleményét. Ez az az eset, amelyet *counter argument from chronology* terminussal említi a szakirodalom.¹⁴ Vagy még tovább, mi a helyzet akkor, ha a szerző egész egyszerűen téved?

A probléma tulajdonképpen arra a kérdésre megy vissza, hogy minek tekintjük egy bizonyos tudós tanítását: egy megragadható, definiálható, de legalábbis leírható egésznek, amelynek vannak esszenciális és járulékos, azaz lényegi, illetve lényegileg elhanyagolható, változó részei, vagy egy folyamatosan változó, képlékeny folyamatnak, amely sohasem volt egy jól körül határolható lezárt egész.

Az első esetben, azaz ha egy esszencializálható tartalomnak tekintjük a tanítást, akkor meghatározható, hogy melyek a lényegi, illetve járulékos részei, azaz melyek a szükségszerű és változatlan, illetve melyek a változtatható részek.

A második esetben, azaz ha egy folyamatosan változó folyamatként tekintünk a tanításra, már jóval több változás, újdonság férhet bele ebbe a keretbe. Ez esetben azonban azt a fejlődéstörténetet kell felvázolni, amely iránymutató lesz arra nézve, hogy a kérdéses anyag összhangban van-e a „gerinccel”.

Az azonban, hogy minek tekintünk egy filozófiai tanítást, egy eldöntendő kérdés. Szerzőről szerzőre változhat az, hogy ki hogyan reflektál a saját tanítására, ha ugyan reflektál egyáltalán. Jóllehet első látásra jó támpont adhatna egy ilyen jellegű értelmezés, de magának az értelmezésnek a kialakítása még több kérdést vet fel, mint amennyit megválaszol. Tehát e két értelmezési lehetőség valójában az adott filozófiai tartalom fogalmának a megértésére vonatkozik, ennek következtében „az értelmezés értelmezésének” tekinthető. Ez a folyamat pedig szükségszerűen további feltételezéseket, hipotéziseket követel meg, ezek pedig nemhogy nem egyszerűsítik, hanem tovább bonyolítják az egyenletet. Ugyanakkor éppen az ilyen jellegű kérdések megválaszolása a filológusok munkája; még akkor is, ha sok esetben egyenesen hübrisznek minősül az, hogy ennyire lezárt keretekbe próbáljuk szorítani egy-egy gondolkodó tanítását.

Az arab filozófiánál maradván, tovább tetézi a gondokat, hogy egy-egy szerző korpuszában többféle műfaj is létezhet: kommentár, korábbi munkák

¹⁴ REISMAN 2004:17.

összefoglalása, és teljesen önálló traktátus. Sok esetben látjuk ugyanis, hogy az adott gondolkodó csupán összefoglal, esetleg kivonatol egy bizonyos munkát. A célja ezekben az esetekben nem az, hogy azzal szemben, vagy amellel a saját álláspontját fogalmazza meg. Önmagában a korpusz eszerinti kategorizálása is komoly filológiai munka, és egyáltalán nem tartható lezárt kutatási területnek.

A műfajból kiindulva további nehézséget jelent, a mű célközönségének meghatározása, és ennek megfelelően a stílus megválasztása. Jóllehet ez lényegi, tartalmi változást nem implicál, mégis magával vonhat más, eladig ismeretlen érveket, érvrendszereket. Avicenna esetében például, az *al-Isārāt wa-l-tanbīhāt* egy kifejezetten szakértőknek szánt, nagyrészt elliptikus mű, míg a *Dānišnāma-i 'Alā'ī* vagy a *Kitāb al-Hidāja* kezdőknek, azaz filozófiában kevésbé jártas olvasók számára készült. E két utóbbi munka egyszerű példákat alkalmazva vezet be a filozófiába. Az *al-Isārāt wa-l-tanbīhāt* ezzel szemben egy nagyon tömör megfogalmazású munka, abban az értelemben, hogy például számos premissza hiányzik a fejtegetésből. A szöveg azt feltételezi, hogy aki ezt olvassa, már ezek tudatában van.

Ismét más a helyzet a levelezéssel, illetve a kérdés-felelet műfajjal, amelyben egy-egy vitás kérdés eldöntése került terítékre. Ez utóbbi esetben már nagyobb valószínűséggel találkozunk befejezetlen, nyers gondolatokkal, kiváltképp ha nem a szerző által kiadott munkáról van szó.

A tartalom problémái után térjünk rá a stílus filológiai megközelítésére. David Reisman felsorol néhány kritériumot ebben a tekintetben. Hangsúlyozza a műfaj jelentőségét, és az ebből fakadó különbségeket is. A belső evidenciák között megemlíti a stílust, a terminológiát, a szintaktikai felépítést és struktúrát.¹⁵ Tekintve, hogy a *terminus technicus*ok nagyrészt állandók az arab filozófiai hagyományban, így az eredetiség kérdésének tekintetében csak nagyon extrém, illetve olyan esetekben bírnak döntő jelentőséggel, amikor más értelmet hordoznak, más filozófiai rendszerben látszanak működni. További érdekes adalék lehet a megszólítások, udvariassági formulák vizsgálata, azonban még ez esetben is csak nehezen kategorizálható adatokra támaszkodunk: nem egyértelműsíthető ugyanis, hogy mely megszólítási formula melyik korban, illetve melyik vallási felekezet körében volt használatos. Reisman megemlíti továbbá a metaforák, koránidézetek használatát, valamint a stílust is. Azonban ez utóbbi esetben sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a hamisítók feltehetően igen járatosak voltak ebben is. Reisman szerint műfajtól függetlenül felvázolható, hogy Avicenna milyen szintaktikai struktúrákat használ előszeretettel, továbbá érdekes felvetés a kimunkált perzsa stílus feltételezett hatása írásaira, amennyiben ez

¹⁵ REISMAN 2004:17–18.

összevethető a különböző korok stílusával.¹⁶ Nehéz kérdés, hogy mindez mennyire detektálható, ugyanis a szerző saját stílusa is igen nehezen vizsgálható egzakt módon, de mégis szükséges abban az esetben, ha nem szeretnénk a szubjektív megérzések rabjaivá válni. Erre nyújt egy modern, statisztikai alapú megoldást a stilometria módszere.

A stilometria egy modern eszköz, amely a szövegjellemzőket számszerűsíthető adatok alapján próbálja meghatározni, vagy legalábbis elválasztani egy másik szöveg szövegjellemzőitől. A huszonegyedik században, amikor a számítástechnika ugrásszerűen fejlődik, már nagyobb kapacitású eszközök állnak rendelkezésre, amelyek egyre nagyobb mennyiségű adat kezelésére képesek. Ez azt eredményezi, hogy egyre nagyobb szövegtörzseket tudnak analizálni. A stilometria gyökerei a tizenkilencedik századig nyúlnak vissza, amikor az angol logikus, Augustus de Morgan egy levelében azt állította, hogy a szerzőségi kérdés eldönthető a választott szavak hosszúságának mérése által.¹⁷ Ez a vélemény azonban könnyen cáfolhatónak bizonyult. A stilometriai kutatásokban az áttörést a hatvanas években Frederick Mosteller és David Wallace munkássága hozta meg, akik meggyőzően és a történeti-filológiai szakirodalommal egybehangzóan adtak egy megoldást az amerikai *Federalist Letters* kérdéses szerzőségű darabjaira. Mosteller és Wallace a funkciósavak (kötő- és előljárószavak) ezer szavankénti előfordulását átlagolta.¹⁸ Ez tulajdonképpen a modern stilometria alapja. A kilencvenes években John Burrows eredményei emelték még magasabb szintre a stíluskutatásokat. Ő is elsősorban a funkciósavak előfordulási statisztikájára támaszkodott, ezen változók szórásának az átlagát vette alapul, és így alkotta meg a delta-értéket.¹⁹ Ez a módszer tulajdonképpen a nagyszámú változóból egy kisebb számú, kevesebb dimenziójú változókészletet hoz létre, amely már akár kétdimenziós síkon is vizualizálható. Ezek tulajdonképpen kombinációi az eredeti változóknak, és az első néhány komponens nagy valószínűséggel jól ragadja meg a különbözőséget az eredeti adathalmazban.²⁰ Jóllehet a Burrows-deltánál már összetettebb számítási algoritmusok is léteznek, ez mégis meglepően jó eredményeket produkál.

¹⁶ REISMAN 2004:19–20.

¹⁷ A stilometria történeti áttekintéséről, valamint annak magyar nyelvű korpuszra való alkalmazásáról ld. KISS Margit (2019), Stilometriai elemzés lehetőségei magyar történeti szövegtörzsen, *Digitális Bölcsészet* 2 (november), T:15-T:33. <https://doi.org/10.31400/dh-hun.2019.2.336>.

¹⁸ David I. HOLMES (1998), The Evolution of Stylometry in Humanities Scholarship, *Literary and Linguistic Computing*, 13, 111–117.

¹⁹ John BURROWS (2002), 'Delta': A Measure of Stylistic Difference and a Guide to Likely Authorship, *Literary and Linguistic Computing*, 17, 271: A 'Delta score' (...) can be defined as 'the mean of the absolute differences between the z-scores for a set of word-variables in a given text-group and the z-scores for the same set of word-variables in a target text.'

²⁰ HOLMES 1998:113.

A stílus illetően való megragadása azon alapul, hogy minden szerző egyéni és, sok esetben, tudatos reflexió nélkül használja a nyelvet, amely stiláris hasonlóságokban nyilvánul meg az általa alkotott szövegek között.²¹ Eszerint tehát nem az egyszer, vagy ritkán használt kifejezések az igazán döntők, hanem pontosan azon nyelvi elemek, amelyek tudatos reflexió nélkül kerülnek bele a nyelvbe. Gondoljunk csak a kötőszavakra, amelyek száma jól tükrözi a fogalmazási habitust, vagyis, hogy az adott szerző mennyire gyakran, illetve milyen arányban használ összetett mondatokat. Ez az elmélet abból az egyszerű feltevésből indul ki, hogy a létrehozott nyelv választások (döntések) összessége, s egy adott szerző egy döntési szituációban megszokásból hasonló döntéseket hoz.²²

A stilometria emellett többfajta eszközt is használ. Az imént felvázolt Burrows-Delta tulajdonképpen a szózsák (*bag of words*) megközelítést követi, amely a szöveget egyszerűen szavak, vagy karakterek (2, 3, 4-grammok) halmazának tartja, és ezen elemek gyakoriságát átlagolja. Ez talán a legegyszerűbb módszer. Kritikaként általában azt hozzák fel e módszer alkalmazása ellen, hogy számos más jellegű stíluselemet figyelmen kívül hagy a vizsgálat során, például a szintaktikai viszonyokat, vagy egyéb szemantikai jellegzetességeket. Ennek ellenére, jóllehet ez a legegyszerűbb elemzési módszer, mégis meglepően jó eredményeket generál.²³

Az Iṭbāt al-Nubuwwāt

Az Avicenna neve alatt hagyományozódott korpusz alá számos pszeudo, illetve kérdéses szerzőségű mű tartozik. Amint fentebb utaltunk már rá, ezen a területen Dimitri Gutas és David Reisman munkássága számít mérvadónak.²⁴ A korábbi vizsgálatok ellenére azonban még nagyon sok tennivaló akad ezen a téren. A következőkben a fentebb már bemutatott átfogó eredetiség vizsgálat lehetőségeit, nehézségeit szeretném egy példán keresztül illusztrálni.

²¹ Stefan EVERT, Thomas PROISL, Fotis JANNIDIS, Isabella REGER, Steffen PIELSTRÖM, Christof SCHÖCH, Thorsten VITT (2017), Understanding and Explaining Delta Measures for Authorship Attribution, *Digital Scholarship in Humanities*, 32, , ii4.

²² Patrick JUOLA (2013), Rowling and “Galbraith”: an authorial analysis, forrás: <http://language.log.ldc.upenn.edu/nll/?p=5315>; HOLMES 1998: 114.

²³ Ennél összetettebb a tanuló gép, *machine learning* „technika.” A Maciej Eder által fejlesztett Stylo package (R-ben írva) *classify* funkciója ezt az elvet követi. A harmadik, talán legösszetettebb módszer ismét a mesterséges intelligencia alá tartozik, ez a neurális hálókön alapul.

²⁴ REISMAN 2010: a szerző meggyőzően, a történeti forrásokat is tekintetbe véve kimutatta, hogy az Abū Saʿīd Abū al-Ḥayr levelezés, amely tíz levélből áll, nem tekinthető autentikusnak.

A Risāla fī iṭbāt al-nubuwwāt (Traktátus a prófétaság[ok] bizonyításáról) című traktátus egy vitatott szerzőségű munka a szakirodalomban. A mű második kiadója, Michael M. Marmura autentikusnak tekintette ezt a munkát, csakúgy, mint Heidrun Eichner is.²⁵ Velük ellentétben Herbert A. Davidson, Olga Lizzini és Jean-Baptist Brenet vitatottnak tartotta a szerzőség kérdését,²⁶ míg Dimitri Gutas egyértelműen az autenticitással szemben foglalt állást.²⁷

A kérdés eldöntésére nem vállalkozhatunk, elsősorban azért, mert a munka kritikai kiadása még nem történt meg. Ismereteink szerint a szöveg két kiadásban került nyomdába. Az első a *Tis' Rasā'il fī al-ḥikma wa-l-ṭabī'ij-jāt*, mely nem kritikai kiadás,²⁸ a második pedig Michael E. Marmura munkája, aki a tizennégy rendelkezésre álló kézirat közül csupán hatot használt fel kiadásához. Ezt a szöveget hozza az Olga Lizzini, Jean-Baptiste Brenet által szerkesztett francia bilingvis kiadás.²⁹ Dimitri Gutas jelenlegi ismereteink szerint huszonhat kéziratot sorol fel a műhöz.³⁰ Természetesen, amíg a kritikai kiadás nem készült el, a külső evidenciák kapcsán nem lehet definitív választ megfogalmazni.³¹ Ez tehát a klasszikus esete annak, amikor elsősorban a sokkal kézenfekvőbb belső evidenciákra lehet és kell támaszkodni.³²

A következőkben tehát a belső evidenciák elemzését vesszük sorra.

A mű két fő részre osztható: az elsőben a szerző általános értelemben beszél a próféciairól és a próféta mibenlétéről, míg a másodikban különböző Koránversek és prófétai hagyományok elemzése szerepel. Az első részben a filozófiai mondanivaló tulajdonképpen összhangban áll Avicenna más, autentikus műveiben található tanokkal, miszerint a próféta az intellektualitás tekintetében mindenki felett áll, így fogadhatja a kinyilatkoztatást az

²⁵ GUTAS 2014:485, n. 38; Heidrun EICHNER (2009), Ibn Sīnā's Epistle on Prayer (*Risala fi al-salat*), in: *Uluslararası İbn Sīnâ Sempozyumu*, II, İstanbul, 173, n. 8.

²⁶ Herbert A. DAVIDSON (1992), *Alfarabi, Avicenna, and Averroes, on Intellect: their Cosmologies, Theories of the Active Intellect and Theories of Human Intellect* Oxford / New York, Oxford University Press, 87 n. 56; AVICENNE(?) (2018), *R. fī iṭbāt al-nubuwwāt = Épitre sur les prophéties*, Texte arabe, introduction par O. L. Lizzini, traduction et notes par J.-B. Brenet, Paris, Vrin., 25.

²⁷ GUTAS 2014:485–489.

²⁸ AVICENNA (?) *Kitāb al-ḥudūd* = IBN SĪNĀ, 'Alī Ibn Ḥusayn ibn 'Abdallah, *Tis' Rasā'il fī al-ḥikma wa-l-ṭabī'ij-jāt*, Dār al-'Arab lil-Bustānī, al-Qāhira., 120–132.

²⁹ AVICENNE(?) 2018, *R. fī iṭbāt al-nubuwwāt*.

³⁰ GUTAS 2014:489.

³¹ GUTAS 2014:489. A szerző megjegyzi, hogy már az egyik korai kódexben, a Hüseyin Çelebi 1194-ben is megtalálható, amelyet 1277 körül másoltak. Mindenesetre a mű kritikai kiadásáig nem tudunk eleget a hagyományozási történetéről.

³² Az *Iṭbāt al-Nubuwwāt* esetében csupán három kéziratot állt módomban megtekinteti, s egyiket sem sikerült élőben megvizsgálni: Ayasofya 4849, Nuruosmaniye 4894, valamint Majlis 3071.

Univerzális Intellektusból.³³ A *Kitāb al-Šifā*ban és a *Kitāb al-Nağāt*ban, azaz Avicenna alapműveiben a következő szerepel: a próféta racionális lelke, pontosabban intellektusa „szent” (*al-‘aql al-qudsī*) azaz a tökéletesedés útján a felkészültség azon szintjére jutott el, hogy közvetlenül, vagy majdnem közvetlenül állhat kapcsolatban az Aktív Intellektussal, amely emanálja a formákat. Az intuíció (*hads*) ezen formájához lelki tisztaság és intellektuális élesség kell, amely csak egyes emberek, a próféták sajátja.³⁴

Az *Ithbāt al-nubuwwāt*-tal kapcsolatban Dimitri Gutas, jóllehet nem ezen metódust tartja a legerősebbnek, két fő tartalmi problémát emel ki. Véleménye szerint ezek összegegyeztetetetlenek az avicennai tanítással. Az első az intellektus szintjeire, míg a második a fény-koránvers értelmezésére vonatkozik. Az intellektus esetében a harmadik szint (*‘aql fa‘‘āl* vagy *mustafād*) terminológiai és tartalmi problémákat vet fel.³⁵ Állítását nem szándékozunk cáfolni, csupán kiegészítjük azt további adalékokkal. A hetedik paragrafusban az aktualizáló, Ágens Intellectus (*‘aql fa‘‘āl*) mint Univerzális Intellektus (*‘aql kullī*) jelenik meg, ám ez csak Avicenna egy korai művében szerepel, a *Risāla fī al-nafs ‘alā sunnat al-iḥtišār*ban.³⁶ A szöveg azonban szinonimaként kezeli az Univerzális Intellektust (*al-‘aql al-kullī*), az Univerzális Lelket (*al-nafs al-kullī*), vagy Világlelket (*nafs al-‘ālam*). Ami itt igazán érdekes, az az, hogy a formákat emanáló létezőt a szerző három fogalommal írja le, mint az *al-‘aql al-kullī*, *al-nafs al-kullī* és *nafs al-‘ālam*, azaz Univerzális Intellektus, Univerzális Lélek és Világlélek. E három azonban nem jelöli ugyanazt.³⁷

Avicenna *Kitāb al-ḥudūd* című munkájában mind az Univerzális Intellektus (*‘aql kullī*), mind az Univerzális Lélek (*nafs kullī*) az értelemben létező, univerzális értelemben vett intellektust, illetve lélek-fogalmat jelenti, azaz két olyan univerzális fogalmat, ami sok, számban különböző egyedről állítható a Mi az? kérdésre felelve. Ezek közül mindegyik egy saját indivi-

³³ AVICENNE(?) 2018, *R. fī iḥbāt al-nubuwwāt*, 97.

³⁴ AVICENNA (1975) *al-Nafs* = IBN SĪNĀ, ‘Alī Ibn Ḥusayn ibn ‘Abdallah, *Al-Šifā’, al-Ṭabī‘ij-jāt, al-Nafs*, ed. Jūrj. Anawātī, Sa‘īd Zāyid, al-Qāhira (al-Hay’a al-Miṣriyya al-‘Āmma li-l-Kitāb) 219, 4–220, 13.; AVICENNA (2000) *al-Nağāt* = IBN SĪNĀ, ‘Alī Ibn Ḥusayn ibn ‘Abdallah, *al-Nağāt min al-Ġarq fī Baḥr al-Dalālāt*, ed. Dānišpazhūh, Muḥammad Taqī, Tihrān (Intiṣārāt-i Dānišgāh-i Tihrān), 1379 [2000], 339–341; AVICENNA (1907), *Kitāb fī al-nafs ‘alā sunnat al-iḥtišār* = Edward Abbot van Dyck, *Hadījjat ar-Ra‘īs (...)* wa-hiya *Mabḥaṭ ‘an al-quwā n-nafsānīyya aw Kitāb fī n-nafs ‘alā sunnat al-iḥtišār*, Cairo, Maṭba‘at al-ma‘ārif, 1325., 64; AVICENNA (2005) *Ṭabī‘ijjāt-i Dānišnāma* = IBN SĪNĀ, ‘Alī Ibn Ḥusayn ibn ‘Abdallah, *Ṭabī‘ijjāt-i Dānišnāma-yi ‘Alāī*, ed. Muḥammad Maškūt, Hamadān (Dānišgāh-i Bū ‘Alī Sīnā), 1383 [2005], 145.

³⁵ GUTAS 2014:487.

³⁶ GUTAS 2014:486.

³⁷ Néhány megjegyzést, valamint az újplatonikus görög előzményeket felsorolja Jean-Baptiste Brenet is. AVICENNE (?) 2018, *R. fī iḥbāt al-nubuwwāt*, 129–130.

duális lélekkel vagy intellektussal bír.³⁸ A korai, *al-Mabda' wa-l-Ma'ād* című műben Avicenna felhívja a figyelmet egy terminológiai problémára. A terminusok ebben a munkában nem pontosan egyeznek, de nagyon hasonlóak. A filozófusok szokása szerint az „Egész intellektusa” (*'aql al-kull*), illetve az „Egész lelke” (*nafs al-kull*) vagy az összes, égi szférában lévő intellektust és lelket jelenti, vagy a legkülső szféra intellektusát és lelkét.³⁹

Az *'aql kullī*, illetve *nafs kullī* páros ugyanakkor megtalálható egy másik avicennai műben, a *Risāla fī al-sa'āda aw al-ḥuḡaḡ al-'ašara* című traktátusban. Ez a traktátus nagy valószínűséggel (!) autentikus. Ebben a munkában Avicenna az isteni emanációt, az Univerzális Intellektussal és Univerzális Lélekkel azonosítja, hangsúlyozva, hogy szokás szerint ezt így hívják (*wa-huwa mim mā ḡarat al-'āda bi-tasmijatihā bil-'aql al-kullī wa-l-nafs al-kullī* – ez az, amelyet szokás szerint Univerzális Intellektusnak és Univerzális Léleknek hívnak).⁴⁰

Ez azonban csupán egy egyedi eset az avicennai korpuszban, és itt sem kerül említésre a nagyon erősen újplatonikus hatást tükröző Világlélek. Legjobb tudásom szerint⁴¹ a Világlélek terminusa, ezen esetet, azaz az *Iṭbāt al-nubuwwāt*ot, leszámítva nem fordul elő máshol az avicennai korpuszban.

Megjelenik azonban Plótinus *Enneades*ének arab parafrázisában, a *Theologia Aristotelis*ben, mely szerint az égi világ lelke (*nafs al-'ālam al-samāwī*) szép, és a szépséget Vénusz közvetítésével ez árasztja a földi világra.⁴²

Ez utóbbi azonban sokkal nagyobb hangsúllyal jelenik meg az úgynevezett „Tisztaság testvériségének” a leveleiben, a *Rasā'il Iḥwān al-Šafā*ban. Ez a gyűjtemény egy sokat vitatott szöveggörpusz, amely egy nehezen azonosítható, X–XI. századi ismailita társasághoz köthető. A szöveg nagyon mély újplatonikus hatást mutat. Az Iḥwān al-Šafā tanításában fontos szerepet játszik a platonikus makro-mikrokozmosz párhuzam, miszerint az ember felépítése mint mikrokozmosz a világ felépítésére hasonlít, amely a makrokozmosznak felel meg. Ebben a kontextusban több helyen is szerepel, hogy az Univerzális Lélek nem más, mint a világ lelke (*nafs al-'ālam bi-asrihā*).⁴³

³⁸ AVICENNA, *Kitāb al-ḥudūd*: 90. Idézi AVICENNE (?) 2018, *R. fī iṭbāt al-nubuwwāt*: 129–130.

³⁹ AVICENNA (2004) *al-Mabda' wa-l-Ma'ād* = IBN SĪNĀ, 'Alī Ibn Ḥusayn ibn 'Abdallah, *al-Mabda' wa-l-Ma'ād*, ed. 'Abdallāh Nūrānī, Tihirān, 1383 [2004], 73–74.

⁴⁰ AVICENNA (1979) *Risāla fī al-sa'āda* = Rasā'il Ibn Sīnā, Intihārāt-i Bīdār, Qum, 1400 [1979], 271.

⁴¹ Ebben segítségemre volt a digitalizált Avicenna korpusz, melyez az iráni Noor digitális könyvtár adott ki.

⁴² PS.-ARISTOTELES, *Uthulūḡijā* (1977) = *al-Aflāṭūnija al-Muḡaṭa 'inda al-'Arab*, ed. Badawī, 'Abdarrahman, al-Kuwajt (Wikālat al-Maṭbū'āt), 120.

⁴³ *Rasā'il Iḥwān al-Šafā* (2006) = *Rasā'il Iḥwān al-Šafā*, Bajrūt, Dār Šādir, I.16, 293, 398; II. 25, 477; III. 213–214, 216, 333.

Avicennánál azonban mind a terminológia, mind a mögötte rejtőző tartalom hiányzik. Ez az adalék arra utalhat, bár végérvényesen nem bizonyító, hogy a szerző olyan újplatonikus terminológiát kevert fejtegetésébe, amely más rendszerben nyeri el értelmét. Kétségtelen tény, hogy Avicennánál az égi szférák lelkei idézik elő a szférák mozgását, amelynek van hatása a keletkezés és pusztulás világára; de az égi szférák lelkei nem azonosak az égi szférák intellektusaival. Pontosan lelki mivoltuk teszi képessé őket a partikuláris mozgás elvégzésére. Ellenben az Aktív Intellektus az, amely emanálja a formákat az emberi intellektusba, akkor, ha a gondolkodás és absztrakció elvégzése után felkészült az intelligibilis fogalmak befogadására.

Ez a terminológiai inkonzekvencia egy erős érv az eredetiséggel szemben. Tekintve, hogy Avicenna, az elérhető szövegei alapján sehol sem használja a világlélek kifejezést, még az égi szférákról szóló tanításában sem, ezért eléggé furcsa lenne, ha egyszer minden megmagyarázhatatlan ok nélkül hirtelen meg gondolta volna magát.

Egy másik terminológiai probléma az *annijja-innijja-ānijja* (létezés, *haecceitas*) problémája.⁴⁴ Ez már komolyabb kérdéseket vet fel, hiszen szubtilisebb különbségeket mutat.

Az *Iṭbāt al-nubūwwa* című traktátusban a 13. passzus a következőképpen szól:

„A dolgok közötti kiválóságban lévő különbségek a következőképpen vannak, ahogyan mondom: a létezők (*annijjāt*) között vannak olyanok, amelyek önmagukban állnak, és olyanok, amelyek nem önmagukban állnak; az első jobb. Azok, amelyek önmagukban állnak, vagy formák és olyan létezők (*annijjāt*), amelyek nincsenek anyagban, vagy olyan formák, amelyek ruhaként öltik magukra az anyagot. Az első jobb. [...]”⁴⁵

Az autentikus Avicenna korpuszban nem jellemző az *annijja-innijja-ānijja* többes száma létezők értelemben. Legjobb tudásom szerint egyedül a *Kitāb al-inṣāf*-ban, azon belül is a *Theologia Aristotelis* kommentárjában fordul elő, ahol ezen utóbbi szöveget idézi.⁴⁶ Ebben a szövegben viszont, az, „ami önmagában áll, illetve nem önmagában áll” tagmondat alapvetően a szubsztancia – járulék felosztást hivatott tükrözni.⁴⁷ Az *önmagában álló létezők*, pedig vagy a formák és az anyagtalan létezők, illetve az anyagi formák.

⁴⁴ Az *annijja-innijja-ānijja* írásképe, *rasm*-ja azonos, az olvasatok a vokalizáció különbségén múlnak. A vokalizáció szerint nincs közöttük értelmezésbeli különbség.

⁴⁵ AVICENNE (?) 2018: *R. fī iṭbāt al-nubūwwāt*, 95.

⁴⁶ AVICENNA (1977), *Šarḥ Kitāb Uthulūǧijā = Aristū 'inda al-'Arab*, ed. 'Abdarrahman Badawī, al-Kuwajt (Wikālat al-Maṭbū'āt), 43.

⁴⁷ AVICENNA, *Kitāb al-ḥudūd*, 87.

Ez egy viszonylag leegyszerűsített és pongyolán megfogalmazott felosztás, ugyanis *ami önmagában áll*, az sok minden másra is vonatkozhat, például Istenre, az első princípiumra, aki nem szubsztancia, vagy az elsődleges szubsztanciákra; de semmiképpen sem csak az anyagtalan és anyagi formákra.

Az *annijja-innijja* kifejezés általában a *māhijjával*, *quidditasszal* jár együtt. Az *innijja* az egyedi létezést jelenti, míg a *māhijja* a dolog fogalmi lényegét.⁴⁸ Istenen kívül, akinek a fogalmi lényege maga a létezés, azaz *māhijjaja* maga az *innijja*, minden más teremtett létező összetett abból a szempontból, hogy *māhijjaja* más, mint az *innijjaja*, s ez utóbbi járulékos a fogalmi lényeghez képest.⁴⁹ Csupán ez a rövid, leegyszerűsített kitérő is elég annak bemutatására, hogy az *annijja* terminus többes számban miért hangzik furcsán abban a szerepben és értelemben, ahogyan az *Iṭbāt al-nubūwwā*-ban szerepel.

Ezzel szemben, a fentebb már emlegetett *Theologia Aristotelis*ben, nevezetesen a Plotinus *Enneades*ének arab parafrázisában több alkalommal szerepel, és nem mindig pontosan ugyanabban az értelemben.⁵⁰ Az egyik alkalommal a Teremtő mind az intelligibilis, örökkévaló, mind az érzéki, múlandó létezők (*ānijjāt*) oka.⁵¹ Egy másik passzus ugyanakkor csak az anyagtalan létezőket nevezi *ānijjának*.⁵²

Itt tehát pontosan az látszik, hogy az *Iṭbāt al-nubūwwāt annijja*-használatát mintha a *Theologia Aristotelis āniya* használatát követné; azaz egyszer általában a létezőket, másszor meg csak az anyagtalan, égi szférákban lévő létezőket jelöli.

Pontosan itt van a nehézség a határ megjelölésében, nevezetesen, hogy mennyi változtatást engedélyezünk Avicennának. Ha azonban a terminológiai pontatlanságok mögött mélyebb dogmatikai problémák állnak, ame-

⁴⁸ Marie-Thérèse D'ALVERNY (1959), *Annijja – Anitas*, in: *Mélanges offertes a Étienne Gilson*, Toronto. 59–90; Amos BERTOLACCI (2012), *A Hidden Hapax Legomenon in Avicenna's Metaphysics: Considerations on the Use of Anniyya and Ayyiyya in the Iḥiyyāt of the Kitāb al-Shifā'*. In Aafke van Oppenraay, Resianne Fontaine (eds.) *The Letter Before the Spirit: The Importance of Text Editions for the Study of the Reception of Aristotle*, Leiden–Boston, Brill, 289–311.; S. VAN DEN BERGH (1986), *Annijja*, in: *Encyclopaedia of Islam*, II., Vol. 1 (A–B), Leiden–Boston, Brill, 513–514; Amélie-Marie GOICHON (1938), *Lexique de la langue philosophique d'Ibn Sīnā*, Paris (Desclée de Brouwer), 1938, [Islamic Philosophy, Vol 38, ed. Sezgin, Fuat, Frankfurt (Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University), 1999] 9–12.

⁴⁹ Ld. Például AVICENNA 1975, AVICENNA (1975) *Ilāhijāt-i Dānišnāma = IBN SĪNĀ, 'Alī Ibn Ḥusayn ibn 'Abdallah, Ilāhijāt-i Dānišnāma-i 'Alā'ī*, ed. Mu'īn, Muḥammad, Tihriān, (Kitāb-furūṣī-yi Dihḥudā), 1353 [1975], 76–77.

⁵⁰ Ps.-ARISTOTELES 1977, *Uṭulūḡiyyā*, 21; 25–27; 85; 87, 113–114; 130; 133.

⁵¹ Ps.-ARISTOTELES 1977, *Uṭulūḡiyyā*, 26; 27.

⁵² Ps.-ARISTOTELES 1977 *Uṭulūḡiyyā*, 113.

lyek vagy érthetetlenek, pongyolák, vagy teljesen összeegyeztethetetlenek az autentikus tanításokkal, akkor elég evidenciával rendelkezünk ahhoz, hogy megkérdőjelezzük a munka eredetiségét. Esetünkben pontosan ezt láttuk; a Világlélek kifejezés értelmetlen az avicennai rendszerben, valamint az *annijja-ānijja* mint létező, is meglehetősen pontatlan: Avicenna számára az *annijja* elsősorban a partikuláris létezést jelenti, amely a *māhijja* („lényeg”), azaz quidditas konkomitáns járuléka. Isten esete kivétel: itt a *māhijja* azonos az *annijjával*.⁵³

Miután felsoroltunk néhány példát, amelyek nem illenek az avicennai rendszerbe, szükségszerű megemlítenünk néhány dolog hiányát is. Avicenna autentikus műveiben a prófétáknak szent intellektust tulajdonít (*al-'aql al-qudsī*), amely a felkészültség olyan fokára jutott, hogy közvetlenül képes befogadni az emanációt.⁵⁴ Ez többek között azt jelenti, hogy a tudást intuícióval érti meg, vagyis a középfogalmat, tehát alapesetben a konklúzió okát közvetítő nélkül fogja fel. Ez azt jelenti, hogy ha a tudás tárgyát - tegyük fel - egy állításként írjuk le, a próféta ezt már közvetlenül, szillogisztikus bizonyítás nélkül tudja, mert a konklúzió okát, a középfogalmat egyből megérti. Az *Iṭbāt al-nubuwwāt*ból viszont mind az intuíció tana (*hads*), mind a „szent intellektus” (*al-'aql al-qudsī*) gondolata/fogalma hiányzik.

Ezen megfontolások elvezetnek a kronológiai ellenérvhez (*counter-argument from chronology*), azaz mi zárja ki azt a lehetőséget, hogy a szerző változtatott véleményén életének egy bizonyos pontján? Miért ne lehetne egy nagyon korai Avicenna munka az *Iṭbāt al-nubuwwāt*? Miért ne készülhetett volna egy olyan időszakban, amikor még nem alakult ki teljesen Avicenna próféta-ságról szóló tanítása?

A szövegben kimutattunk újplatonikus terminológiát, amely az ismailita körökben is ismert volt. Avicenna önéletrajzából tudjuk, hogy gyerekkorában, édesapja házában ismailita misszionáriusok is megfordultak, és azt is, hogy az ő tolmácsolásukban hallott Avicenna a lélekről. Ezen információhoz hozzáteszi, hogy tanításukkal nem értett egyet.⁵⁵ Ezen, meglehetősen gyenge hipotézis ellen szól, hogy első, tizenhét évesen írt munkájában,⁵⁶

⁵³ AVICENNA (1960) *Ilāhijjāt* = IBN SĪNĀ, ‘Alī Ibn Ḥusayn ibn ‘Abdallah, *al-Šifā’*, *al-Ilāhijjāt* (1), ed. Qanawāfi, J. S., Zāyid, S., al-Qāhira (al-Hay’a al-‘amma li-Šu’ūn al-Maṭābi’ al-Amīrijja); *al-Ilāhijjāt* (2), ed. Mūsā, M. Y., Dunyā, S., Zāyid, S., al-Qāhira (al-Hay’a al-‘amma li-Šu’ūn al-Maṭābi’ al-Amīrijja). 344, 10.

⁵⁴ AVICENNA 1975, *al-Nafs*, 219, 4–220, 13.; AVICENNA 2000, *al-Nağāt*, 339–341; AVICENNA 1904, *Kitāb fi al-nafs ‘alā sunnat al-Iḥtišār*, 64; AVICENNA 2005, *Ṭabī’ijjāt-i Dānišnāma*, 145.

⁵⁵ William E. GOHLMAN (1974), *The Life of Ibn Sina. A Critical Edition and Annotated Translation*, New York (State University of New York Press), 18.

⁵⁶ GUTAS 2014:81.; Samuel LANDAUER (1875), *Die Psychologie des Ibn Sīnā*, *ZDMG*, 29, 335–418.; 337–339.

a fentebb idézett *Kitāb fi al-naḥs 'alā sunnat al-iḥtiṣār*ban már megtalálható az intuícioról, valamint a szent intellektusról szóló tanítás.⁵⁷

Azt tehát kijelenthetjük, hogy e két terminus újplatonikus hatást mutat, sokkal inkább, mint az autentikus avicennai korpusz. Ezen adatok így mind abba az irányba mutatnak, hogy meg kell kérdőjelezni a munka eredetiségét.

Stilometria

Amint fentebb bevezettük, a stílusvizsgálat egyik modern eszköze a stilometria. Az általunk alkalmazott mérés a még viszonylag egyszerű, szószák módszert követi, azaz a különböző szövegeket mint szóhalmazokat kezeli, így a leggyakrabban előforduló szavak átlagtól való eltérése alapján klaszszifikálja az adott szövegeket. Ezen mérések elvégzésére az R-ben írt Stylo csomagot használtuk, melyet Maciej Eder, Jan Rybicki és Mike Kestemont fejlesztett.⁵⁸

Természetesen, ez a módszer sem ad zajmentes eredményeket. A különböző mérések korpusztól, nyelvtől, műfajtól is függhetnek. Következésképp az arab nyelvre alkalmazva azonban hasonlóképpen működik.⁵⁹

Ami vizsgálódásainkat illeti, kellő mennyiségű digitalizált szöveg áll rendelkezésre, köszönhetően az iráni Kitābhāna-yi Nūr kiadványainak.⁶⁰ Az elemzés során a legnagyobb problémát az jelentette, hogy az általunk vizsgált *Iṭbāt al-nubuwwāt* traktátus viszonylag rövid, mindössze 2657 szót számlál. Ez nagyon kevés, éppen azon az alsó határon mozog, amelyen még releváns mérést lehet végezni.⁶¹

⁵⁷ GUTAS 2014:488.

⁵⁸ Maciej EDER, Jan RYBICKI, Mike KESTEMONT, (2016), Stylometry with R: A package for computational text analysis, *R Journal* 8(1), 107–121; DOBI Jan Sándor, MÉSZÁROS Tamás, KISS Margit (2018), Shtylo: stilometriai elemzések webes támogatása, in: VINCZE Veronika (szerk.) *XIV. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia, MSZNY 2018*, Szeged, 423–437.

⁵⁹ Számos tanulmány született a stilometria alkalmazásáról arab szövegtörzseken, jóllehet nem az R-ben írt Stylo funkcióban: Efstathios STATAMATOS (2008), Author Identification: Using text sampling to Handle the class imbalance problem, *Information Processing and Management*, 44, 790–799; Hadjadj HASSINA, Sayoud HALIM (2018), Authorship Attribution of Seven Arabic Religious Books – a Fusion Approach, *Proceedings of Engineering and Technology*, 35, 80–88, Ahmed AL-FALAH, Mohamed RAMDANI, Mostafa BELLAFKIH (2017), Machine Learning for Authorship Attribution in Arabic Poetry, *International Journal of Future Computer and Communication*, 6.2, 42–46.

⁶⁰ Az egy másik kérdés, hogy a digitalizált szövegek sok esetben nem kritikai kiadások. Mentésünkre szóljon, hogy szinte minden mű esetében az összes kézirat alapján elkészített kritikai kiadás még várat magára, másrésztől a szavak-száma mérésben, egy-egy szövegvariáns hatása minimális változást eredményez az átlagolásban.

⁶¹ Ld. Maciej EDER (2015), Does size matter? Authorship attribution, small samples, big problem, *Digital Scholarship in the Humanities*, 30.2., 180. A szerző szerint latin prózán 2500

A mérések során a cél a szövegek csoportosítása volt, nevezetesen, hogy az *Iṭbāt* hogyan viszonyul az avicennai korpuszhoz. Két mérést végeztünk: az egyikben autentikus, bizonytalan és biztosan hamis avicennai művek voltak, míg a másikban csak autentikus művek, méghozzá négy különböző szerzőtől.

Ez utóbbi csoportban al-Fārābī (megh. 950), Qāḍī ‘Abd al-Ġabbār (megh. 1024), al-‘Āmirī (megh. 992) és a Tisztaság testvériségének a levelei (X. század) találhatóak. Al-Fārābī kivételével minden más korpusz három, 2400-3000 szavas mintával képviselteti magát (1. ábra).

A mérés konszenzusra felépítéséhez Burrows-Delta algoritmusát használtuk, négy karakterből álló sorozatokkal (*character 4-grams*), a száz leggyakoribb szótól százasával „ugorva” az ezer leggyakoribb szóval történt méréseket összesítve. Jóllehet nagyon rövidek a minták, a különböző szerzők szépen elkülönülnek egymástól, ami azt mutatja, hogy ezen paraméterek jól működnek a korpuszon. Az *Iṭbāt al-nubuwwāt* traktátus (lásd „Iṭbat”) viszont egyáltalán nem az avicennai korpuszhoz van közel, hanem al-‘Āmirī és a Tisztaság testvériségének szövegeihez kapcsolódik. Érdekes, hogy mindkét forráscsoport erősen újplatonikus hatásokat mutat, amint azt fentebb, a filológiai vizsgálódásban a Tisztaság testvériségének kapcsán már megjegyeztük. Az *Iṭbāt al-nubuwwāt* pozíciója a konszenzuszában nem azt jelenti, hogy al-‘Āmirī írta volna; a jelenlegi ábrából sokkal inkább azt olvashatjuk ki, hogy a leggyakoribb szavak átlaga tekintetében egyáltalán nem az autentikus avicennai korpuszhoz van közel.

Ez alapján azt mondhatjuk, hogy a stilometriai vizsgálat alátámasztja a filológiai eredményeket.

A másik mérésben néhány, két bizonytalan és egy jól bizonyítottan hamis szerzőségű művet illesztettünk az autentikus minták közé. Az *Iṭbāt al-Nubuwwāt* mellett a hamis Abū Sa‘īd Abī al-Ḥayr levelezés két darabját,⁶² valamint a *Māhijjat al-Šalāt* című traktátust vettük elő.⁶³

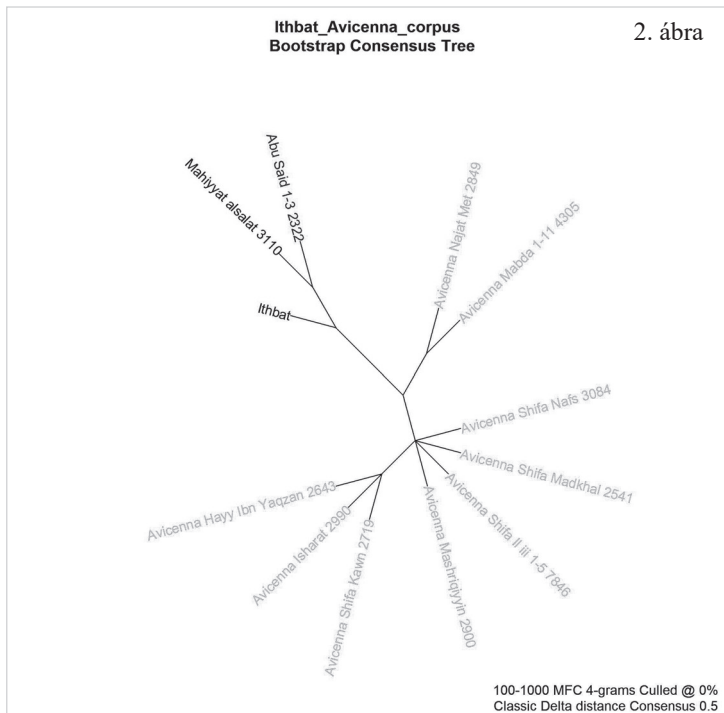
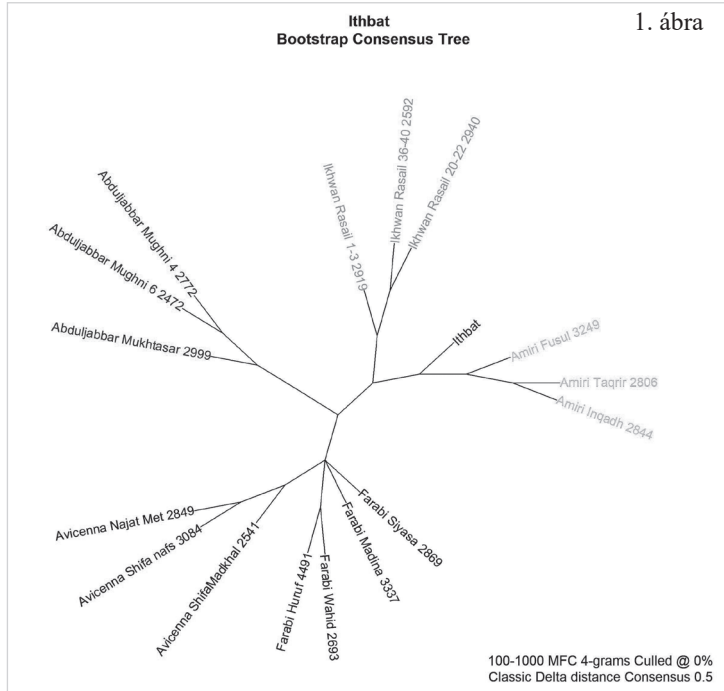
Emellett az autentikus Avicenna korpuszt, négy rövid, 2500-7800 szavas *excerptum* a *Kitāb al-Šifā*ból, valamint további öt hasonló hosszúságú kivonat teszi ki, méghozzá az *al-Mabda’ wa-l-Ma’ādb*ól, az *al-Išārāt wa-l-Tanbīhāt*ből, a *Kitāb al-Nağāt*ből, a *Manṭiq al-Mašriqijjīn*ből, és a *Ḥajj Ibn Jaqzān*ből. A korpusz felállításának ugyanaz volt az alapelve, mint az előző esetben, valamint a beállítások is teljesen hasonlóak voltak (2. ábra).⁶⁴

szó az alsó határ, ógörögnél 3000, de általában más nyelveknél 5000 szó. A korpusz előkészítésében, e problémát kiküszöbölendő Efstathios Statamatos „első metódusából vettünk inspirációt, miszerint az összes mintát a legrövidebb mintához hasonló hosszúságúra kurtítjuk. Ld. STATAMATOS 2008:794.

⁶² REISMAN 2010.

⁶³ GUTAS 2014:489–491; EICHNER 2009 viszont nem vonja kétségbe eredetiségét.

⁶⁴ Konszenzus-fa, Burrows deltája, 4-grams, 100-1000 MFW százként ugorva.

Az eredmény ugyancsak megerősíti a filológiai elemzést, azaz az *Itbāt al-Nubuwwāt*, az Abū Sa'īd levelezés, valamint a *Māhijjat al-Šalāt* világosan különválnak az autentikus Avicenna korpusztól. Az autentikus Avicenna korpusz immár sokkal reprezentatívabb, mint az előző esetben, és a leíró, illetve kommentár-jellegű filozófiai fejtegetések mellett olyan művek is szerepelnek, mint a *Ḥajj Ibn Jaqzān*, amely sokkal inkább egy rövid, allegorikus mű. A mérés tehát megerősíti fejtegetésünket.

Összegzés

A fenti esettanulmányban az eredetiségvizsgálat talán legnehezebb részét, a belső evidenciák, azaz a tartalmi vizsgálat nehézségeit mutattuk be. Jól tudjuk ugyanakkor, hogy teljes és végleges választ nem lehet adni a külső evidenciák, azaz a szöveghagyomány minden aspektusának alapos vizsgálata nélkül, hiszen mindmáig ez a legfontosabb. Az olyan esetekben azonban, amikor erre nincs lehetőség, a belső evidenciák jó kiindulási alapot adhatnak; jelen tanulmányban pontosan erre láttunk egy gyakorlati példát. Az *Itbāt al-nubuwwāt* tartalmi és stíloselemzése mind abba az irányba mutat, hogy jó okkal kérdőjelezzük meg a munka eredetiségét. Ez az esettanulmány is igazolja azt, hogy a stilometria és a filológiai elemzés szépen kiegészíti egymást. Mivel általában kevés adat áll rendelkezésünkre a bizonytalan szerzőségű ó- és középkori szövegek esetében, véleményünk szerint arra kell törekedni, hogy a lehető legtöbb releváns adatot használjuk fel.